

УДК 347.965(477.87)(091:094.7)''1919/1939''

Фельцан І. Ю.,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СТАНОВЛЕННЯ АДВОКАТУРИ НА ЗАКАРПАТТІ У СКЛАДІ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1919–1939 РР.)

THE ADVOKACY DEVELOPMENT IN ZAKARPATTYA AS A PART OF THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC (1919–1939)

У статті досліджується організаційно-правовий розвиток адвокатури на Закарпатті у складі Чехословацької Республіки. З'ясовано роль адвокатів у цих процесах. Наведено раніше невідомі історико-правові науці архівні документи. Здійснено аналіз правових норм щодо організації адвокатури.

Ключові слова: *Закарпаття, адвокатура Чехословацької Республіки, адвокатура Підкарпатської Русі.*

В статье исследуется организационно-правовое развитие адвокатуры на Закарпатье в составе Чехословацкой Республики. Выяснена роль адвокатов в этих процессах. Приведены ранее неизвестные историко-правовой науке архивные документы. Осуществлен анализ правовых норм об организации адвокатуры.

Ключевые слова: *Закарпатье, адвокатура Чехословацкой Республики, адвокатура Подкарпатской Руси.*

The organizational and legal development of the advocacy in Zakarpattya as a part of Czechoslovak Republic has been examined in the article. The role of the advocates in these processes has been discovered. The archive documents never-before-seen in the historical legal science have been provided. The analysis of the legal provisions of the advocacy organization has been made.

Key words: *Zakarpattya, advocacy of Czechoslovak Republic, advocacy of Pidkarpatska Rus.*

Постановка проблеми. Для належного функціонування інституту адвокатури необхідними є відповідні правові умови, які асоціюються з демократичним правовим режимом та пов'язаними з ним гарантіями для реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина. Однак загальна тривалість історичних періодів, в які адвокатура на територіях сучасної України діяла у таких умовах, є зовсім незначною сточовно всієї історії даного правового інституту, що підтверджує особливу важливість кожного з таких періодів.

Наприклад, якщо вести мову про українське Закарпаття, що у силу історичних обставин тривалий час розвивалося в складі ряду іноземних країн, то особливе місце в його історії займає час перебування в складі Чехословацької Республіки (1919–1939 рр.). Вказане обумовлено тим, що державний режим даної країни характеризувався у свій час як один з найбільш демократичних у міжвоєнний час у країнах Центрально-Східної Європи. Однак при всьому цьому процес становлення адвокатури на Закарпатті у складі Чехословацької Республіки залишається маловивченим.

Аналіз досліджень. Вказане обумовило наше звернення до робіт мемуарного характеру, а також тих, які присвячені правовому розвитку Закарпаття та Чехословацької Республіки (далі – ЧСР). До їх списку слід віднести роботи Ю. Брашайка, В. Лемака, І. Переша [1-3] та інші. Однак на особливу увагу заслуговують роботи таких закордонних науковців, як М. Гайдошова, П. Керецман [4] та інші, які присвячені питанням історії розвитку адвокатури Словаччини, яка тоді розвивалась в одних і тих самих правових умовах з адвокатурою Закарпаття.

З урахуванням вказаного, метою роботи є аналіз процесів становлення на Закарпатті адвокатури у чехословацький період його історії (1919–1939 рр.). Для досягнення вказаної мети буде розглянуто нормативно-правову основу діяльності закарпатської адвокатури; проаналізовано її організаційно-правовий розвиток, з'ясовано роль закарпатських адвокатів у даних процесах, а також виокремлено особливості формування адвокатури на Закарпатті.

Виклад основного матеріалу. Зміни, які відбулися в Європі протягом 1917–1919 рр., суттєво вплинули на ситуацію у різних частинах континенту. Так, у країнах Центральної Європи виникли нові незалежні країни, серед яких була і Чехословачина, утворена 28.10.1918 р. [3, с. 47]. До складу якої у 1919–1939 рр. входило Закарпаття (тоді – Підкарпатська Русь), що було визначено рішенням Паризької мирної конференції, яка діяла у рамках підведення підсумків Першої світової війни. Законом від 28.10.1918 р. №11 «Про утворення самостійної Чехословацької держави» було проголошено її незалежність, а також залишення тимчасово чинними всіх чинних до цього часу на її території законів та розпоряджень [5]. На практиці це означало те, що фактично окремі правові системи, що діяли на відповідних землях Австрії та Угорщини, як складових частин Австро-Угорщини, що тепер увійшли до складу ЧСР, були об'єднані у рамках однієї держави (ЧСР). Це звичайно стало джерелом правового дуалізму у більшості сфер правового регулювання, що стосувалось і адвокатури. Так, австрійські норми про діяльність адвокатури продовжували застосовуватись у чеських землях ЧСР, а угорські норми залишилися чинними на території колишніх угорських

земель Австро-Угорщини – Підкарпатської Русі та Словаччини, про які і йтиметься далі.

Отож, з вказаного видно, що рецепція ЧСР правового порядку Австро-Угорщини означала ні що інше, як формування адвокатури у ЧСР на основі реорганізації та уніфікації діючих систем даного правового інституту у відповідних чеських та угорських землях колишньої Австро-Угорщини, які стали частиною ЧСР. Для Підкарпатської Русі це означало те, що продовжував діяти угорський закон про адвокатуру від 04.12.1874 р. №34 з його відповідними змінами (далі – Закон №34), а нові адміністративні кордони краю призвели до того, що м. Мараморш-Сігет, де знаходилась діюча до цього часу палата адвокатів на Закарпатті, стало частиною Румунії. Отож, одним з невідкладних питань в адвокатурі Підкарпатської Русі була організація відповідно до нових територіальних кордонів тамтешньої адвокатської спільноти, яка у 1920 р. для захисту своїх інтересів створила професійну організацію «Союз адвокатів Підкарпатської Русі», яку до 1927 р. очолював Адольф Сентдердїй, а з 1928 р. по листопад 1938 р. – Юлій Бращайко [1, с. 32, 33]. Аналогічна ситуація виникла з екзаменаційними комісіями, що приймали адвокатські іспити у майбутніх адвокатів Словаччини та Підкарпатської Русі, та до цього часу знаходились у містах Будапешт та Марошваршаргел. Тому урядовим розпорядженням від 04.01.1919 р. №5 для складення суддівського та адвокатського іспитів створювалась екзаменаційна комісія в Банській Бистриці [6]. А згідно з законом від 16.04.1919 р. №216, яким створювався у м. Брно Найвищий Суд, його дисциплінарному сенату делегувався розгляд в останній інстанції справ про дисциплінарні проступки адвокатів (§5) [7]. Надалі, згідно з законом від 02.12.1919 р. №13, присягу адвокати вже складали Чехословацькій державі [8]. Норми ж закону від 03.02.1920 р. №83 вирішили практичну проблему щодо чинності на всій території ЧСР результатів адвокатського іспиту, складеного у будь-якій з двох частин ЧСР. Кандидати в адвокати та адвокати отримали таким чином можливість здійснювати адвокатську діяльність на території всієї країни (ЧСР) [9]. Законом від 16.03.1920 р. №167 адвокатські контори на території Словаччини у Братиславі, Банській Бистриці, Прешові, Кошицях, були об'єднані в одну адвокатську контору. Членами адміністративного комітету якої могли бути тільки її члени (§2) [10]. Місцем її розташування став Турчанський-Святий-Мартин. Тут також розміщувалась екзаменаційна комісія з прийняття адвокатського та суддівського єдиного іспиту [11]. Всі адвокати, які були записані до адвокатських контор у: Рабе, Мішкольці, Балажських Дармотах, Мараморш-Сігеті та до цього часу не вступили до жодної з контор, які діяли до заснування об'єднаної адвокатської контори у Турчанському-Святому-Мартині, мали протягом 15 днів від 12.03.1921 р. подати прохання про запис до об'єднаної адвокатської контори. За невиконання цієї вимоги на адвокатів накладався штраф у розмірі 500 корун, а судам дозволялось не допускати їх до участі у судових засіданнях [12].

Таким чином, у вказаних актах мова йшла найперше про об'єднання правових умов діяльності адвокатів на території ЧСР.

Про організаційну форму діяльності адвокатів Підкарпатської Русі йшлося у §8 закону від 31.01.1922р. №40, який також уточнив підстави набуття та припинення статусу адвоката у ЧСР (§1 та §3); передбачив вперше допуск до професії адвоката жінок (§3) тощо.

Зокрема, згідно §8 згаданого вище закону, дисциплінарну владу над адвокатами з території Підкарпатської Русі мав здійснювати дисциплінарний сенат адвокатської контори у Турчанському-Святому-Мартині до того часу, поки не буде створена окрема адвокатська контора для Підкарпатської Русі. Вести ж тимчасово список адвокатів та кандидатів в адвокати, приймати присяги в адвокатів мав голова того суду, який мав бути додатково визначений міністром справедливості [13], що і було зроблено ним 22.02.1922 р., коли ці повноваження надавались голові крайового суду в Ужгороді. Надалі постановою міністерства справедливості від 28.12.1923 р. №55.282/23 було передбачено створення при голові крайового суду в Ужгороді дорадчого комітету, а також визначено його компетенцію щодо фінансових та правових питань діяльності адвокатів з території Підкарпатської Русі. Після чого голова крайового суду в Ужгороді 03.02.1924р. затвердив статут новоствореного органу, згідно §3 якого комітет включав чотирьох адвокатів, а до його повноважень §4 відносив питання про надання пропозицій голові суду з питань визначених у пунктах 3, 4, 5, 7 §21 Закону №34 (фінансові питання про діяльність корпорації адвокатів, розгляд державних, та підготовка власних проектів щодо реформування адвокатури), прийняття яких до уваги головою крайового суду в Ужгороді було обов'язковим. Згідно §6 мовою роботи комітету була державна мова, хоч могла використовуватись і місцева. Засідання комітету мали проводитись не рідше одного разу на місяць, а відповідні протоколи передавались до міністерства справедливості (§8) [14, арк. 16, 18].

Отож, зі змісту вказаних вище норм можна зробити висновок, що в адвокатурі ЧСР запроваджувався тимчасовий правовий порядок, який докорінно не вирішував питання правового дуалізму. Що ж до закарпатських адвокатів, то вони були у досить невігідному становищі, адже власної адвокатської контори не мали, і водночас повноправно не відносились до новоствореної об'єднаної контори у Турчанському-Святому-Мартині, дисциплінарний сенат якої тільки здійснював дисциплінарні повноваження щодо них, а їх організаційно-правові питання вирішував голова крайового суду в Ужгороді разом з діючим при ньому дорадчим комітетом. Отож, поширення на закарпатських адвокатів влади дисциплінарного сенату об'єднаної контори у Турчанському-Святому-Мартині призвело до того, що вказана контора розглядала дисциплінарні справи адвокатів, які не були її членами, і навіть не могли бути представлені у складі її адміністративного комітету, адже до нього могли входити тільки члени контори.

Звичайно, що такий порядок був неприйнятним для адвокатів Підкарпатської Русі, і відповідно їх діяльність спрямовувалась на вирішення вказаної проблеми. Зокрема, як відомо, у ЧСР у цей час тривала робота з підготовки реформи в адвокатурі, в якій активну участь прийняли закарпатські адвокати через «Союз адвокатів Підкарпатської Русі» під керівництвом Ю. Брашайка.

Так, серед іншого, на засіданні постійної делегації адвокатів ЧСР 12.10.1932 р. у присутності тодішнього міністра справедливості Альфреда Мейсснера закарпатські адвокати у черговий раз доповідали про свої проблеми, у відповідь на що їх запевнили у тому, що у відповідному проекті закону буде передбачено створення для Підкарпатської Русі окремої адвокатської контори [15, арк. 10].

Однак прийнятий 26.05.1936 р. закон №144 вказаних положень не містив, а передбачив створення на території Словаччини адвокатських контор у Братиславі та Кошицях (остання з яких мала включати і територію Підкарпатської Русі), а час початку їх роботи мав бути визначений у відповідному урядовому розпорядженні (стаття 5) [16].

«Союз адвокатів Підкарпатської Русі» 11.06.1936 р. відреагував на такі законодавчі зміни меморандумом до президента ЧСР Едварда Бенеша, положення якого 13.06.1936 р. були підтримані і тодішнім губернатором Підкарпатської Русі Костянтином Грабаром, та зводились до необхідності внесення змін до закону від 26.05.1936р. №144, згідно яких на території Словаччини, окрім контор у Братиславі та Кошицях, мала бути створена в Ужгороді окрема адвокатська контора для Підкарпатської Русі, яка мала діяти на території підсудності крайових судів в Ужгороді, Берегові та Хусті [15, арк. 10-12]. Однак вказані пропозиції не були внесені до закону від 26.05.1936р. №144, на виконання норм якого у липні 1936р. було видано урядове розпорядження щодо часу початку діяльності адвокатських контор у Братиславі та Кошицях, але у силу політичних причин адвокатська контора у Кошицях так і не розпочала свою діяльність [4, с. 220, 221].

Що ж до Підкарпатської Русі, то вона у 1938 р. у складі ЧСР отримала автономний статус, а з 30.12.1938 р. щодо цієї території почала вживатись назва «Карпатська Україна». Засоби ж і методи управління автономного уряду у листопаді 1938 – березні 1939 рр., становище опозиції і порушення прав людини охарактеризовані В. Лемаком як авторитарний політичний режим [2, с. 12]. Фактично, з урахуванням наступних подій, розпочинається процес припинення існування ЧСР, що обумовило у березні 1939 р. проголошення Карпатською Україною своєї незалежності, територія якої вже за кілька днів була окупована Угорщиною.

Однак у ході всього вказаного вище потрібно згадати і про організаційний розвиток закарпатської адвокатури, яка продовжувала відстоювати свої права на окрему адвокатську контору. Зокрема, як відомо, у листопаді 1938 р. у результаті Віденського арбітражу частина території тодішньої

Підкарпатської Русі з містами Ужгород та Мукачево відійшла до юрисдикції Угорщини.

Таким чином, за розпорядженням міністерства судівництва у Хусті від 06.12.1938 р. №185-38 «Про тимчасове управління агенди досі незорганізованої адвокатської палати для Підкарпатської Русі», голові крайового суду у Великому Березному доручалось ведення справ адвокатів Підкарпатської Русі, за виключенням питань про їх дисциплінарну відповідальність, що і надалі належало до компетенції дисциплінарного сенату адвокатської контори у Турчанському-Святому-Мартині [17]. Надалі 17.12.1938 р. головою крайового суду у Великому Березному було видано новий статут для дорадчого комітету, офіційною мовою якого відтепер стала українська (§6). Формувався він міністерством судівництва Карпатської України (§3); засідати мав не рідше одного разу на три місяці, а відповідні протоколи передавались до міністерства судівництва Карпатської України. До складу комітету ввійшли адвокати д-р Роман Стахура, д-р Василь Тюк, д-р Отокар Бенда та д-р Яків Майор [14, арк. 16, 17].

Надалі «Союз адвокатів Карпатської України» надіслав на адресу міністерства судівництва Карпатської України прохання щодо прийняття закону про створення окремої адвокатської палати для Карпатської України у Хусті. У зв'язку з цим планувалось скликати загальні збори адвокатів, де мали бути сформовані виборні органи палати. Здійснення організаційних заходів з підготовки зборів доручалось адвокатам д-р Юлію Брашайку, д-р Андрію Рудому та д-р Теодоту Галіпу [18, арк. 1]. Однак подальша окупація території Карпатської України Угорщиною не дозволила реалізації всіх вказаних вище планів.

Загалом чехословацький період для адвокатури Закарпаття став ще і часом швидкого збільшення кількості адвокатів. За цим показником тодішня Підкарпатська Русь займала лідируючі позиції у всій ЧСР. Так, 31.12.1926 р. у Підкарпатській Русі діяло 140 адвокатів [19, с. 29-20]. Станом на 31.12.1933 р. нараховувалось 172 адвокати [20, с. 5], а станом на 31.12.1937 р. діяло 193 адвокати [21, с. 21-25].

Висновки. Отже, загальною особливістю розвитку адвокатури у ЧСР стало те, що вона протягом всього часу свого існування перебувала у стані реорганізації. Зокрема, правовий дуалізм в адвокатурі так і не був законодавчо усунутий. Вважаємо, що це питання знаходилося у площині відсутності політичної волі законодавця.

Що ж до тодішнього Закарпаття у складі ЧСР, то цей період став чи не першим часом, коли закарпатська адвокатура отримала досвід розвитку в умовах демократичного правового режиму, які загалом сприяли її становленню та кількісному росту.

Особливістю організаційно-правового розвитку адвокатури Підкарпатської Русі було те, що адвокати краю, які не мали власної адвокатської контори, повноправно не відносились і до об'єднаної контори на території Словаччини у Турчанському-Святому-Мартині, дисциплінарний сенат якої, однак,

розглядав справи про їх дисциплінарні порушення. Питання ж організаційної діяльності адвокатів краю вирішував голова відповідного крайового суду на території Підкарпатської Русі з урахуванням рекомендацій діючого при ньому дорадчого комітету, до складу якого входили адвокати.

Попри це, адвокати протягом всього часу існування ЧСР вживали всі можливі заходи для зако-

нодавчого вирішення питання про створення на території тодішнього Закарпаття окремої адвокатської контори, у чому полягає їх роль та заслуга у процесах організаційно-правового розвитку адвокатури на Закарпатті. Однак політична ситуація у краї та окупація його території Угорщиною, не дозволили їм у кінцевому результаті реалізувати право на об'єднання у рамках окремої адвокатської контори.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брацайко Ю. М. «Що видів я на Закарпаттю...»: [спогади] / упоряд. Ліхтей І., Сідей Ю. Ужгород: Ліра, 2009. 64 с.
2. Лемак В. В. Закарпаття у державно-правовій системі Чехословацької Республіки (1919–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 1996. 25 с.
3. Переш І. Є. Інститут конституційного контролю в Чехословаччині, Чехії і Словаччині: історико-правове дослідження (1918–2000 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2004. 203с.
4. Gajdošová M., Kerecman P. Prvé ženy v slovenskej advokácii. Bratislava: Veda, 2015. 320 s.
5. Zákon Čís. 11 ze dne 29 února 1920 kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky // Sbirka zákonů a nařízení státu Československého. 1920. Částka II. S.9.
6. Záturecký A. Nariadenie ministerstva-plnomocníka vlády Československé republiky pre správu Slovenska zo 4. Januára 1919. Čís. 5, o jednotnej zkuške sudcovskej a advokátskej // A. Záturecký, A. Chytil Zákony a nariadenia o advokátoch platné v republike československej s prehľadom judikatury Najvyššieho súdu Československého. Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný. 1922. 244 str. S. 229-230.
7. Zákon Čís.216 ze dne 16. dubna 1919 o nejvyšším soudě // Sbirka zákonu a nařízení státu Československého. 1919. Částka XLIII. S. 291-292.
8. Zákon Čís.13 ze dne 02. prosince 1919 kterým se mění ustanovení o služební přísaze právních praktikantův, auskultantů, soudních notářů a advokátů // Sbirka zákonu a nařízení státu Československého. 1920. Částka II. S. 14.
9. Zákon Čís.83 ze dne 3. února. 1920 o prozatímní úpravě advokacie // Sbirka zákonu a nařízení státu Československého. 1920. Částka XVI. S. 148.
10. Zákon Čís.167 ze dne 16. března 1920 o prozatímní úpravě činnosti advokátních a notářských komor na Slovensku //Sbirka zákonu a nařízení státu Československého. 1920. Částka XXXVI. S.376.
11. Záturecký A. Nariadenie ministerstva-plnomocníka vlády Československé republiky pre správu Slovenska zo 7.marca 1921. Čís.9, o preložení sídla komisie pre jednotnu žkušku sudcovsku a advokátsku // A. Záturecký, A. Chytil Zákony a nariadenia o advokátoch platné v republike československej s prehľadom judikatury Najvyššieho súdu Československého. Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný. 1922. 244 str. S.232.
12. Záturecký A. Vyzvanie z 12 marca 1921 slučenej advokátskej komory v Turčianskom Sv. Martine // A. Záturecký, A. Chytil Zákony a nariadenia o advokátoch platné v republike československej s prehľadom judikatury Najvyššieho súdu Československého. Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný, 1922. 244 str. S.233.
13. Zákon Čís.40 ze dne 31. ledna 1922, kterým se mění a doplňují některá ustanovení o advokátech // Sbirka zákonu a nařízení státu Československého. 1922. Částka 13. S.112-114.
14. ДАЗО (Держ. архів Закарпатської області). Ф. 577. Оп. 1. Спр. 6. 50 арк.
15. АКРР (Архив Кanceláře prezidenta republiky v Prahe). Fond KPR. protokol L, inv. č. 1309. L 983/36. L. 1-14.
16. Zákon Čís.144 ze dne 26. května 1936, kterým se mění a doplňují některá ustanovení o advokátech // Sbirka zákonu a nařízení státu Československého. – 1936. Částka 40. S. 559-560.
17. Про тимчасове управління агенди досі незорганізованої адвокатської палати для Підкарпатської Русі: розпорядження міністерства судівництва в Хусті №185-38 від 06.12.1938 р. // Урядовий Вістник Правительства Підкарпатської Русі. 1938. №4. С. 29-30.
18. ДАЗО. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 20. 21 арк.
19. Soznam advokátov na Podkarpatskei Rusi (dna 31.12.1926p.) // Seznam členov advokátskej komory pre Slovensko v Turčianskom Sv.Martine. Turčiansky Sv.Martin.: Tlačou kníhtlačiarkeho Uč. Spolku v Turčianskom Sv.Martine. 1927. 30s. S. 29-30.
20. Адвокатура на Закарпатті // Діло. 1934. №121. С. 5.
21. Soznam advokátov na Podkarpatskei Rusi (dna 31.12.1937p.) // Soznam členov advokátskej komory v Turčianskom Sv.Martine. Turčiansky Sv.Martin: Tlačou kníhtlačiarkeho Uč. Spolku v Turčianskom Sv.Martine. 1938. 25s. S. 21-25.